

VITÉZ FERENC

MI AZ ÚJSÁGÍRÓ? Móra Ferenc publicista etikája*

A műhely humoros titkaiból

„Akik ismerősek az újságíró-műhely sötét rejtelseivel, ezek azt is tudják, hogy az újságírónak akkor van a legtöbb dolga, mikor a városban nem történik semmi, csöndes a napvilág is, sőt még Szőreg és Dorozsma is” – így kezdte *A világos ablakok* című, 1904 áprilisában az *Újdonságok* rovatban megjelent cikket Móra Ferenc. A lapnak ezen a helyén rendszerint híreket olvashatott a közönség, Móra pedig ebben a finoman ironikus hangú tárcájában arra utalt, hogyan készülnek a hírek – avagy hogyan nem készülnek –, mit talál ki az újságíró a másnapi lapba mint szenzációt.

Hogy korábban sem történt másként a lapcsinálás, jól példázza ezt *A Szegedi Napló huszonöt éve* című esszéjének néhány utalása. Több olyan neves személyiséget megörökített egy-egy anekdotikus mozzanat erejéig, akik meghatározó újságírói lettek a lapnak, s más cikkekben szintén felbukkantak az újságírók. Most csupán a Móra által végletesen szeretett s elfogultan tisztelt *Pósa Lajossal* kapcsolatos későbbi tárcájára hivatkozok, amely 1923-ban a *Világban*, hat évvel utána a *Magyar Hírlapban* is megjelent. A *Pósa*-féle tollpróbával kapcsolatban megfogalmazott iróniája nem bíráló, hanem bájos, humora nem számon kérő, hanem megbocsátó hangú volt.

„Tudtam róla, hogy énelöttem vagy húsz esztendővel ő is riporternek került Szegedre, de ebben a műfajban nem sokra vitte. Azaz hogy semmire se vitte, mert már a *proba calamin* elbukott. Csizmatolvajt fogtak az őszi vásárban, s a szerkesztő az új riporterre bízta, hogy ezt a nevezetes eseményt öt sorban adja át a halhatatlanságnak. *Pósa* nagy orcaverejtékezéssel meg is szerkesztette az öt sort, odaírván a végére, hogy „az ismeretlen tettest Nagy Jánosnak hívják”.

Móra humora egyébként már igen hamar megmutatkozott. Alkalmas teretnek bizonyult cikkei mellett a *Napló* vasárnapi melléklete, a *Hüvelyk Matyi* is, amit *Tömörkény* szerkesztett, s felkérte az ifjú házast, sokat dolgozó, szorító anyagi gondjain elsősorban a még több munkával oldani kívánó

* Ez a tanulmány része annak a monográfiának, amelyben a szerző az újságíró Móra Ferencet mutatja be. VITÉZ FERENC: Az igazság szeretete. Móra Ferenc Publicisztikája. Debrecen, 2004.

közigazgatási riportert, hogy szatirikus verseket vagy humoros prózát, élceket írjon a melléklet számára. *Tóth Béla* úgy látta, hogy *Móra* nem klasszikus viccfaragó típus volt, „mert humora nem hegyezhető témákra, ahogy a ceruza, de behinti a legszomorúbb írásait is kedélye aranyporával”, mégis szellemes forgácsokat tett le hetenként a szerkesztő asztalára *A városi közgyűlésből* című új rovatában. Ilyeneket például:

„– A polgármester: a bűzös korcsolyázó tavat pedig az idén sem tudjuk lecsapoltatni.

Egy hang a karzatról:

– De ezt gyorsan szíjja vissza a tanács!”

Az újságírói túlzások, a hatásvadászó zsurnaliszta fogalmazások serkentették egy megjegyzésre *A rém* című, 1910-ben publikált írásában, amely egyébként a koleráról szólt:

„Igazság szerint úgy kellene írnom: *a sárga rém*. Már tudniillik némely újságok igazsága szerint. Másoké szerint meg *fekete rém* volna a díszneve a kolerának. Gondolom, a hatás fokozására valók volnának ezek a jelzők. Újságíró embernek vérében van a túlzás. Ha már kolera, legyen sárga, legyen fekete!”

A hírcsinálás visszásságait illusztrálta rendkívüli humorral az 1932-ben a *Magyar Hírlap* tárcájaként megjelent *Első gazdáim*, az 1923-as, több későbbi cikk forrását is magában rejtő *Mikszáth íróasztalánál*, valamint a *Napló- emlékek* című tárcákban. Felhívom a figyelmet a bevezetés aforisztikus, hétköznapi filozófiát sugalló megfogalmazására: „Az újságnak nem lehetnek emlékei, mert az mindennap meghal. Újra is születik mindennap a Tömörkény-axióma értelmében.” *Tömörkény* egyébként nem idegesítette magát a lapszerkesztés gondjaival, s ha valaki éjjél körül már a pesti tudósító telefon-jelentését sürgette volna, azt így utasította rendre:

„– Maradhass mán, te tökéletlen, hiszön nem kocsma az a szerkesztőség, hogy az embör mindig benne üljön. A Napló pedig mögjelönik tenálad nélkül is, mert az mán annyira mögszokta negyven esztendő alatt a mögjelönést, hogy akkor is ott van röggel minden művelt család asztalán, ha se ki nem nyomtatják, se mög nem írják.”

Tömörkény halála után öt évvel egyébként ugyanennek a habitusnak a komoly értékelését adta hosszabb terjedelmű monografikus portréjában, amikor a szerkesztő- és íróárs, a barát és múzeumi kolléga hozzáállására, munkaerkölcsére hivatkozott. *Móra* ekkor azt mondta, hogy mindenkinél jobban lehetne megfaragni a kötelességteljesítés szobrát arról az emberről, akitől az a közismert mondás származik, hogy „a *Szegedi Naplót* már nem kell írni, mert negyven esztendő alatt úgy megszokta a megjelenést, hogy most már magától is megjelenne minden reggel”.

Elmæsségét aztán *Móra* második szegedi esztendejében a kánikulai holt-szezonban ki is próbálta:

„Pihent ésszel sokkal különb szenzációkat találtunk ki, mint amilyeneket az élet produkált. Soha olyan érdekesek nem voltak a szegedi lapok, mint azon a nyáron, mikor telefüllentettük őket, lapközi megállapodás szerint. Mert hogy nagyobb legyen a hitel, minden lapban benne volt ugyanaz a mese, persze más színezéssel.

(...) Szombat este a vasárnapi lapra nem volt egy sor kéziratom se. Márpedig kiégett volna a szemem, ha üres kézzel mentem volna a szerkesztőségbe. Ezegyszer muszáj volt költeni nekem is. Örült mesét találtam ki valami örültről, aki Felsővároson házról házra jár, és azt mondja, hogy ő a patagon király, aki legyet akart ütni a koronájával, s kigurult a kezéből, most azt keresi Szegeden.”

A cikk elkészült, a szerkesztő leadta, másnap a patagon király kéthasábos címmel vonult be a lap történetébe. Hétfőn remegve ment *Móra* a szerkesztőségbe, de a szerkesztő jókedvű volt, még szivarral is megkínálta. Sőt, a patagon király „a keddi számban megint megjelent, de most már háromhasábos címmel. Ezzel: A patagon király most már Alsóvároson is megjelent. Maga a szerkesztő úr írta. Annyira megtetszett neki a patagon király, hogy tovább mesélte, amit én kezdtem el füllenteni.”

A humor persze nemcsak szándékoltan, nemcsak a füllentések nyomán követelt helyet ilyen formán magának a lapokban, hanem a jó szándékú tudatlanságnak köszönhetően is. Erről szintén elmondott *Móra* egy esetet:

Bronzkorbelt temetőt ásatott a szatymazi tanyáknál. Ő maga írta meg róla a tudósítást, s belevette, hogy talált a csontok közt egy szokatlan nagy koponyát is, amit a tudósok tolvajnyelvén *makrocephal*-koponyának hívnak. Éjfél után a kiadó lement a nyomdába, és megakadt a szeme a furcsa szón. A korrektorral együtt találgatták, mit jelenthet. Végül megállapodtak, hogy csak elírásról lehet szó: a *cephalt* cethalra javították, a *macrot* pedig macsóra, így lett a leletből macsócephal koponya.

„Majd megvesztem, mikor reggel megláttam a lapot, s a kiadó elmesélte, hogy milyen okos ember volt ő.

– Magadra vess, Lajos, ha ebből országos nevetség lesz – dohogtam mérgesen.

Ördög lett belőle, nem országos nevetség. Harmadnap múlva minden pesti lapban benne volt, hogy Szatymazon macsócephal koponyát találtak. És kerek Magyarországon senki se kérdezte meg, mi lehet az. Gondolom, ez is kortörténet.”

Mint ahogy kortörténet lehetett az a bizonyos „herepfedény” is, amely címmel *Móra* több tárcát és vezércikket írt – 1903-tól kezdődően több mint két és fél évtized alatt a *Szegedi Naplóban*, a *Szegedben*, a

Délmagyarországban és a Világban is jelent meg ilyen címmel írása. Ez a kitalált szó természetesen nem jelentett semmit, csak arra szolgált, hogy felhívja a figyelmet valamilyen érthetetlen jelenségre, és az üres szavaknak, az ámításnak volt a szinonimája. *Móra Ferenc* hol nevetett, máskor bosszankodott vagy gúnyolódott azokon, akik kitalálják, de azokon is, akik úgy tesznek, mintha ismernék a szó jelentését. A *Nádi hegedű* című kötetében azt a cikket olvashatjuk, amelyben csokorba szedte a herepfedénnyel kapcsolatos emlékeit, az iskolától kezdve, a választási gyűléseken át a cenzori ellenőrzésekig. *Móra* megharagudott a cenzorra, s vezércikket írt *Herepfedény* címmel.

„Azon kezdődött, hogy ‘hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ember, aki olyan ostoba volt, hogy azt se tudta, mi az a herepfedény’ (...) A cikk csakugyan alászálla a poklokra, de a címet meg a két első sort keresztülgedte a vörös plajbászos férfi. Ő meg így adta tudtomra, hogy nem ő az az ostoba ember, aki még azt se tudja, mi az a herepfedény.”

Később ugyanilyen címmel írt tárcát, a „névadó” *Kuncz* tanár úrra emlékezve, s történt, hogy a tárcát angolra is lefordították. „Azt írja most nekem G. I. King úr Cincinattiból, hogy olvasta a *Herepfedényt*, igen tetszett neki, s mivel úgy vette ki a lapjából, hogy az valami játékszer, ha megadnám neki a részletes leírását, hajlandó lenne azt a játékgyárba bevezetni, s érte illő percentet felajánlani, ami jelentősen növekedne akkor, ha az általa előállított herepfedénynek Hungaryban is piacot lehetne csinálni.

Hiszen ha én tudnám, hogy mi az a *herepfedény*! De azt hiszem, azt csak *Kuncz* tanár úr tudta, ámbár abban se vagyok egészen bizonyos. Azt az egyet azonban megírom Kingnek, hogy Hungaryt hagyja békén, van annak annyi herepfedénye, hogy arról koldul.”

A tisztességtelenek és a műveletlenek ellen

Első vezércikkeinek egyikét 1903-ban *A sajtó tisztessége* címmel írta. Mintha a „fáradt olimpusi istenek” vagy a „szentlélek lovagjai” kifejezések *Ady Endréje* villant volna fel egy pillanatra, *Móra Ferenc* – egyfajta lázas küldetéstudattal – az újkor prófétáinak nevezte az újságírókat, s azonnal magyarázatot is fűzött hozzá:

„Intelligens ember, aki nemcsak értelmes, hanem őszinte is, egy szikrát se fog megütközni ezen a tituláláson, mert tisztában van azzal, hogy a próféták, rapszódok, váteszek nagy és fontos feladatai ma a sajtó névtelen munkásaira nehezednek.”

Móra a nagy francia forradalomtól datálta azt a folyamatot, amely során a szabadságeszméket és a politikai haladás gondolatát a sajtó segítségével lehetett a közgondolkodás szerves részévé tenni. Azonban csak féligazsága

volt *Mórának*. Hiszen bár Franciaországban valóban 1789-től lett szabad a sajtó – *Richelieu* bíboros szigorának köszönhetően már az első lap kiadásakor, 1631-ben rátette az államhatalom a kezét az újságokra, s más lap kiadását több mint másfél évszázadon át nem is engedélyezték – Angliában a parlament 1695-ben szüntette meg a cenzúrát, és törvénybe iktatta a sajtószabadságot.

Igaz azonban az is, hogy *Móra* az angliai sajtószabadság gyakorlatában szintén megtalálta azokat a példákat, amelyek a szabad szólást korlátozták. A *North Briton* című cikkében az ugyanezt a címet viselő angol lap egyik újságírójának esete apropóján fogalmazta meg, hogy ha valamit meg- vagy betiltanak, akkor az sokkal népszerűbb lesz a közönség körében, mint előtte volt. A lap *Wilkes* nevű újságírója az ominózus negyvenötödik számmal lett szálka a király, a kormány és a parlament szemében, így az egész ország a negyvenötödik számot akarta olvasni, és valóságos kultusza lett a negyvenötösnek.

Nem publicisztika-kritika volt ez, hanem minden olyan kormány bírálata, amelyik nem tartja tiszteletben a szólás és a véleménynyilvánítás szabadságát. *Móra* hangsúlyozta, hogy a jogtalan bebörtönzést követően indult perben „az angol bíróságnak volt bátorsága kimondani, hogy a kormány és a parlament megsértette a törvényt”, s ehhez azt fűzte hozzá később: „Semmi sem jellemezheti jobban az angol lelket, mint az, hogy a bíróság ítélete egyszerűen törvénytisztelővé tette a kormányt.” Talán azért tulajdonított ennek kiemelt jelentőséget, mert ilyenre a honi környezetben nemigen lehetett példát találni, s még csak nem is reménykedett a politikai és a közjogi kultúra ilyen alakulásában.

Móra Ferenc meghatározó vezércikkének érzem a *Monológ* címűt – ezt 1929-ben publikálta. Egyfajta szerepjátékot játszva, az utolsó újságpéldányt is kiadó nyomdagépnek, illetve magának az újságnak a monológjában állította sorba a sajtó feladatait, értékelte újra a szabad sajtó és a sajtó szabadságát mindig megnyirbálni akaró hatalom viszonyát.

„Az embereket nem megrontotta, hanem megjavította a világosság, amely a szabad sajtóból áramlott ki a világba, és ha az emberek közt még ma is sok az embertelen gonosz, annak nem én vagyok az oka. Hátha azért olyan világatlan a világ, mert engem annyit elárnyékolnak tőle? Az igazi szabad sajtó nagyon keveset röpködött bilincstelen. Minden politika kitépett a tollaiból, megnyirbálta a szárnyait, és köteleket hurkolt rá. Mindig azért, hogy vissza ne élhessen a szabadsággal. Pedig a szabadsággal csak az él vissza, aki úgy tesz, mintha az szabadság volna, és elvesz belőle (...) Nekem csak egy szabadságom van: szabad vesződnöm, kínlódnom, küzdenem, magam összetöretnem és szemétre dobatnom – a mások szabadságáért.”

Persze, a gazdasági válság idején úgy tűnt, fölösleges papolni a sajtó szabadságáról, a sajtószabadságban lévő erőről, hatalomról, amikor enni kell, lakni kell, melegedni kell, öltözködni kell, el kell tartani a családot... *Móra Ferenc* üzenete világos, egyértelmű volt a hírlapolvasó közönség érdektelenségével szemben is; féltette a megvívott szabadságot, és figyelmeztette az embereket, hogy ne engedjék kezükből ezt az erőt, hatalmat:

„Az emberek nem gondolnak arra, hogy a szabad sajtó kosarában van a kenyér, a tüzelő, a ruha, a forgalom, a pénz, az egész élet. Az emberek, mikor még nem tudták, mit ér a béke, megéljenezték a háborút, és nem is igen kellene őket biztatni, hogy megéljenezzék a sajtó statáriális kivégzését.”

Visszatérve *A sajtó tisztességéhez*, kiemelem *Mórának* azt a merész feltételezését, mely szerint a sajtó intézményrendszere önmagában is képes lenne helyettesíteni minden politikai intézményt, akár a parlamentet is, a köztársaságot vagy a monarchiát, valamint a zugújságíróknak a tisztességes zszurnaliszta társadalom tekintélyét és erkölcsi megbízhatóságát aláásó, egyre arcátlanabb viselkedésének éles bírálatát.

A zugújságírókat, a zsaroló zszurnalisztákat a sajtószabadság köpönyegében útonállószkodó csőcseléknek, a hiúság vásárán kupeckedő pribékeknek, olyan, botrányt szimatoló hiénáknak nevezte, akik „undorító gyönyörűséggel rágódnak a kiszemelt áldozatok becsületén”. A revolverező újságírók, a tisztességtelen bulvársajtó hatalmának erősödésében azonban szerinte elsősorban az újságolvasó közönségnek van nagy szerepe, hiszen a publikum bátorítja a sajtónak ezt az általa kalózkodásnak nevezett ágát az erkölcsöt és az íratlan sajtóetikát mindahányszor áthágó botrányújságírással:

„Összetéveszti a sajtót a szemégtöddörrel, az újságírót a kalózzal. Pedig a tisztességes sajtó, az igazi sajtó sose ösmert atyafiságot ezzel a csőcselék-néppel, amelyet különben éppen a publikum hizlalt erőssé, veszedelmessé, vakmerővé. Az a publikum, amely kapva-kap a botrányon, éhes a piszokra, gyönyörködik a mások tényleges vagy kitalált gyalázatán. (...) Veszedelmes mérveket kezd pedig ölteni ez a mocsokban való utazás. Idáig szűz területek is zsákmányul esnek a revolver-zszurnalisztika vakmerőségének, melyet a köztisztesség ellen való garázdálkodásában éppen a közönség tétlen jajgatása erősít.”

Elérkezett tehát az ideje, hogy a sajtó maga vállalkozzék az igazságszolgáltatásra, ami nem jelent mást, mint hogy meg kell találni az eszközöket arra, hogy a szakma kivethesse testéből ezeket az élősködőket. Egyértelműnek tűnik: tulajdonképpen a cikkét is azért írta meg, hogy üdvözlje az újságírók svájci nemzetközi kongresszusát, „mely egyrészt a közönséget védené vakmerő támadásoktól, másrészt elégtételszerző erkölcsi testülete volna az igazi hírlapírónak, kit az igazságért való küzdelmében sokszor cserbenhagy a bíróság is, az esküdtszék is”.

Nem mulasztotta el kritikával illetni a fővárosi munkatársakat. 1904 novemberében *Bacsányi „Lajos” hamvai* címmel írt hosszabb glosszát a *Szegedi Napló*ba, amelyben az újságírók felületességét, tájékozatlanságát fricskázta. Nem nehéz észrevenni az alkalmazott stilisztikai eszközök révén elért gúnyt mint a túlzással rokon szatirikus kifejezőmódot.

Móra úgy tette nevetségessé a pesti újságírókat, hogy az ellenkezőjét mondta annak, amit gondolt. Látszólag magasztalt, dicsőített, de az igazi jelentést a hangsúly és a szövegösszefüggés teremtette meg, ez utalt arra, hogy a mondottak ellentétére kell gondolnunk. Miután másfél hasábon keresztül mesélt *Bacsányi János* költészetéről, verseinek mai üzenetéről, a költő mártíromságáról és idegen földön ért nyomorúságos haláláról, az utolsó bekezdésben fogalmazta meg a tulajdonképpeni glosszáját:

„Mindegy, ha őt magát nem becsülték meg kortársai, becsüljük meg az emlékét mi. Meg is becsüljük. A fővárosi lapok nagy lelkesedéssel fogadják az eszmét, s igen szépen cirkalmazott cikkeket írnak a nagy idealistáról: *Bacsányi Lajosról*. Mert Lajosnak keresztelte el a költőt négy-öt újság, bizonyára nem azért, mintha jeles, képzett, tanult, fővárosi kollégáink csak most hallották volna először *Bacsányi János* nevét. Ó dehogy, ki merne róluk ilyen tételezni föl! Hanem bizonyára úgy gondolkoztak, hogyha *Kossuth Lajos* is *Lajos* volt, *Batthyány Lajos* is *Lajos* volt, a nyüstjit neki, mért ne lehetne *Lajos Bacsányi János* is, aki – úgy mondják – szintén hazafi volt.

Megint egy adalék a mai magyar sajtó jellemrajzához.”

„Lehet vagy tíz napja, hogy *Az Újságban* hírt olvastam *Diderot* csontjairól” – így kezdte 1913 novemberében a *Holbach bíró* című hosszabb gloszóját, amely a *Bacsányi*-féle cikkhez hasonlóan az újságírói tudatlanságot, műveletlenséget fricskázta.

Móra a lapban olvasott *Diderot csontjai* félhasábos összefoglalását adta, majd idézte azt a mondatot, amely forrása volt a kritizált folyamatnak: *Diderot*-t egyelőre mégsem helyezik a Pantheonba *Voltaire* és *Rousseau* mellé, hagyják eredeti nyughelyén, ahol elég jó társasága van, hiszen ott van eltemetve a lánya is, meg „*Holbach bíró* is, a kitűnő enciklopédista”.

Móra azt feltételezte előbb, hogy a *Holbach bíró* csak sajtóhiba, a szedő rosszul olvasta a báró szót, így eshetett a tévedés. (S nem mulasztotta el, hogy ha már szó esett róla, akkor egy rövid, ismeretterjesztő bekezdést illesszen cikkébe *Holbachról*.) Másnap azonban megint találkozott a hírrel egy másik pesti újságban, csak hogy itt már *Holbach* nem kitűnő enciklopédista volt, hanem „kitűnő bíró”. Néhány nap múlva ismét előbukkant a beszámoló, a korábbiakkal azonos szöveggel, de a következő címmel: „Egy bíró csontjai”.

Ekkor elhatározta, hogy vadászni fog az öreg tudós kalandjaira: „Ma meg is csíptem megint, a negyedik lapban. Itt már a *vegyes* rovatba került, s vég-

érvényesen kistréberkedte a helyéről a Diderot-t. Itt már benne van a neve a címben is: *Holbach bíró csontjai*.

Fogadok a fél fejembe akárkivel, hogy egy héten belül *Holbach bíró combjai* lesz a szegény Diderot csontjaiból.”

Lelkünk üdvössége, majd *Lelkünk üdve* címmel 1914-ben a *Szegedi Napló*-ban, 1923-ban pedig a *Világ* hasábjain publikálta cikkét, újra és újra a védelmébe véve a hivatásukat komolyan vevő újságírókat. Kellő iróniával fogalmazott *Móra* már a címet illetően is, hiszen eleve kérdés tárgya lehet, hogy van-e egyáltalán lelke az újságírónak. „Ha e tekintetben rendelnének el népszavazást Magyarországon, az alighanem balul ütne ki a sajtóra.” Annak pedig semmi esélye nincsen, hogy a mennyországba bárki is odakerülhet a zsrnaliszták közül. A mennyei topográfia nem szólunk erről, de még *Mark Twain* sem tett rá utalást: „Mark Twain nagy humorista volt, de odáig még az ő humora se ment, hogy újságírókkal találkozott volna a mennyországban.”

Aztán hallott *Móra* még egy esetről, egy amerikai pap imádkozta ki az újságírókat ekként: „– Adj, Uram, örök nyugalmat az újságíró lelkének, amely az örök nyugalanságban legközelebb van Tehozzád! Adj örök üdvösséget azoknak, akik abban is hasonlóak Tehozzád, hogy mindenütt ott vannak, és mindent tudnak!”

S vajon van-e valaki, aki érte imádkozik? Persze, hogy van. Az a „két egymáshoz lapuló liliomszirom”, kislánya összekulcsolt keze, s valahol, az idők messziségében az édesanyja is az Úr bocsánatáért esedezik a gyámolatlan fiúcska miatt, aki „semmire nem való a világon, csak éppen az írásra”.

És vajon van-e, aki a többiekért, a tintatengeren hánykódó gályatársakért imádkozik? Igen van.

„Csak éppen hogy magyarra fordítják az öreg kvéker imádságát, valahogy ilyenformán:

– *Adj, Uram, örök nyugalmat az újságíróknak, de most mindjárt! És ha már Te se mered őket magadhoz venni, legalább tedd őket magadhoz hasonlóvá annyiban, hogy őket se lehessen látni sehol se, és ők se vegyenek tudomást semmiről se, ámen!*”

A „láthatatlan újságíró”: Gárdonyi Géza apropóján

Nem lehet véletlen, hogy *Móra Ferenc* akkor kezdett el a sajtó feladatának, tisztességének kérdéseiről véleményt alkotni, amikor olyan megbízatást kapott, amely bizonyos sajtótörténeti tanulmányokat is feltételezett. *A Szegedi Napló huszonöt éve* című, első hosszabb terjedelmű írásának elkészítéséhez a lap minden évfolyamát át kellett néznie, egyaránt figyelembe véve a kor történelmi, társadalmi, politikai és műveltségi viszonyait.

Cikkeinek filológiai hitelessége annak ellenére megkérdőjelezhetetlen volt, hogy közvetlen előadásmódjával, az anekdotikus elemek gyakori használatával, az ironikus fordulatok, a hol líraian, hol köznapi módon képszerű fogalmazások alkalmazásával, az élőbeszédre jellemző narratív eszközök gyakori szövegbe emelésével azt a hatást keltette, mintha éppen akkor jutott volna eszébe egy hasonlat, egy példa, egy morális tanulság, egy profán filozófiai üzenet.

S éppen ellenkezőleg történt mindez: *Móra* alapos kutatásokat végzett, és a háttér munkában nemcsak a Somogyi-könyvtár segítette, hanem maga is késztetést érzett arra, hogy a különböző korok dokumentumait összevetve, a társadalmi viselkedésnormák közötti párhuzamokat és különbségeket is érzékeltetni tudja. S tovább megyek: *Móra Ferenc* eleve kutató és gyűjtögető, az adatokat cédlázó, az alaposságot a szépírásban, a zsurnalisztikában ugyanúgy mércének tekintő karakter volt, mint ahogyan a tudós osztályozza ismereteit, kutatásának adatait a feldolgozáshoz, a rendszeralkotáshoz.

Már az említett, a *Szegedi Napló* két és fél évtizedes működését, eredményeit bemutató, értékelő írásában néhány sort szentelt *Gárdonyi Géza* szegedi újságírói tevékenységének. Feltűnt neki, hogy *Gárdonyi*-nak szinte nyomát sem találni a régi *Napló*-ban, pedig annak egy teljes esztendeig volt a munkatársa. Elgondolkodtató lehetett a két szegedi lapnál is dolgozó szépíró-publicista „hiánya” azért is, mert *Gárdonyi* 1901-ben fejezte be az *Egri csillagokat*, egy év múlva pedig megírta *A láthatatlan embert*.

„Seress Imrének, ennek a szerény, keveset emlegetett, de nagyon érdemes poétának a helyére jött ide 1891-ben a *Szegedi Híradótól*. Riportján kívül is kedvvel és szorgalommal dolgozott az újságba, de csak efemer értékű dolgokat. A *Világjáró angol* című bolondsága, mely a *Napló*-ban jelent meg folytatásos társaképpen, s azóta több kiadást ért a könyvpiacra, képtelen ötleteivel megnevette magát ugyan, de a mai igazi humoristából nem ád ízelítőt, legföllebb, ha Sárközije prototípusa a Kátsa cigánynak.”

A vele egy időben dolgozó újságírók elbeszélése szerint „a riportnak nemigen törte tollát, csak délfelé tekintett szét a torony alatt. Addig tanult otthon, roppant sokat tanult; olvasott, furulyázott, fűrt, faragott, ami egy se valami nagy kenyérkereső foglalkozás ugyan, de megmagyarázza, hogy mért tud *Gárdonyi* mindenhez, és hogy írhatja meg örökbecsű alkotásaival együtt *Az Én Újságom* számára a *Mindentudó Gergely tréfáit*.”

Fontos szempont lehet ebben a közelítésben a tudós újságíró eszménye, amely sok tekintetben rokon a poéta doctus-szal. A *Kosztolányi* által is hangoztatott tudós és művész rímeit leljük fel itt. Hiszen az újságíró kicsit tudós is, költő is. Kérdés azonban az, hogy az újságíró a tudását hogyan kamatoztatja. Vajon az újságműveltség szintjén marad-e vagy valamelyik területen

az utókor számára is maradandót tud alkotni, avagy – szelídebb igényeknek megfelelve – később is felhasználható tudást közvetít-e.

Móra Ferenc szerint *Gárdonyi Géza* ilyen tudós publicista volt, akinek a polihisztor jelleg ellenében jóval erősebben érvényesült a „láthatatlan ember” karaktere. *Móra* saját bevallása szerint egész életében mindössze egyszer találkozott *Gárdonyi Gézával* – egri remete-magányában, halála előtt egy esztendővel –, és egyszer került még félig-meddig személyes kontaktusba vele: egy levélváltás során, amikor *Gárdonyi* arról faggatta *Mórát*, hogy kifizetődő-e, ha elvállalna egy múzeumi tisztelet.

A kevés személyes kontaktus ellenére *Móra* több újságcikkében is megidézte *Gárdonyi* alakját. Ezek között sorolhatjuk *A láthatatlan ember*nél, a *Gárdonyi ismeretlen* munkái, a *Don Vigole*, az *Élőfa ünnepén* című munkákat, 1922 és 1933 között a *Világ*, a *Szegedi Napló*, a *Magyar Hírlap* publikációiból. Az ide illeszkedő hivatkozásokat a *Don Vigole* című, a *Magyar Hírlap*ban megjelent tárcájából vettem. Ennek az 1928-ban publikált tárcának egy négy évvel korábbi, a *Szegedi Napló*ban közölt *A szegedi Gárdonyi* című tárcasorozata volt az előzménye.

Visszagondolva saját pályakezdésére, rokonságot érezhetett *Gárdonyival* abban a tekintetben, hogy a napi robot gátat szabott mindkettőjük költői elhivatottságának, az írói és poétai tehetség kiteljesítésének. Lelki és alkati rokonságukkal volt talán magyarázható, hogy *Móra* az elhunyt pályatársra emlékezve, újra előszedegette a régi újságokat, hogy egyfajta literátus nyomkeresését folytatva, felmutassa *Gárdonyi* erényeit, nem mulasztva el az alkalmat, hogy az értékeléssel együtt bírálatot is megfogalmazzon az aktuális sajtóállapotokra vonatkozóan.

A rokonság jelzésének allegorikus érvénye mutatkozott meg abban, hogy a párhuzamosság egyben értékmutató jellé vált. *Móra Ferenc* különös figyelmet szentelt azoknak a *Gárdonyi* tollából keltezett, úgynevezett „nyomjelző” írásoknak, amelyek a kiérlelt írói tehetség megnyilatkozásai felé vezető utat szegélyezték. Bemutatta, hogyan vezetett *Gárdonyi* útja a *Szegedi Napló Újdonság* rovatának közigazgatási és törvényszéki színes tudósításaitól – az állandó rovaton és a tárcán át – a novelláig, sőt, egészen a regényig, amely teljesítményekkel végül országos hírt s nevet szerzett magának. És ezt a bensőséges rokonságot nemcsak a pályarajz első állomásainak párhuzamában követhetjük figyelemmel, hanem a példaértékűség abban is megnyilvánult, hogy *Móra* szerint mind a ketten megszenvedték a névtelenség és a többre hivatottság, a szellemi-írói küldetéstudat konfliktusát.

A „névtelenség” kérdése véleményem szerint meghatározó lett ebben a kettős viszonyban. *Móra Ferenc* ugyanis egyfajta országos anonimitásként élte meg azt, hogy bár a *Szegedi Napló*nak igen hamar vezető publicistája lett, és 1913-tól kezdődően az újság szerkesztésének minden felelőssége őt

terhelte, az ország tulajdonképpen nem vett róla tudomást mindaddig, amíg a népszerű napilapokban nem kezdett el publikálni, amíg regényei, illetve publicisztikai kötetei nem jelentek meg.

Tulajdonképpen Mórának nem kellett (újra) megszereznie az országos népszerűséget – hiszen a gyermekközönség szeretetén, a családok érdeklődésén keresztül már akkor országos volt az elismertsége, amikor még nem jelent meg a felnőtteknek szóló prózai írásaival az országos lapokban –, ám maga az író ekkor még nem érzékelte a népszerűség alakulásának, az olvasóközönség kialakításának ezt a fajta lélektanát. Úgy gondolhatta tehát 1924-ben – országos hírnevének jelentőségét még objektív módon értékelni sem képesen –, hogy hosszú éveken át küzdött az elismerésért, névtelenül szegődve rabnak a zsurnalizmus gályájára. Vajda László egyenesen azt a feltételezését fogalmazta meg, hogy Mórában ezek a gyötrő évek „érlelték meg azt a szelíd öngúnyt, mely kiérezhető minden, a saját munkásságára tett nyilatkozatából”. Önironikus megjegyzéseinek jelentős része vonatkozott az újságíró-szépíró kettősségre, a tudós-műkedvelő ellentmondásra, a mesterkismester összehasonlításra.

Nézzük meg tehát a *Gárdonyi Gézá*ról írott jellemzést a *Don Vigole* című írásban, amely akár *Móra* önjellemzésének is tekinthető. Kiderül, hogy *Gárdonyi*-nak *Don Vigole* volt az álneve. „Gárdonyi Géza is egész bátran használhatta volna álnévnek a saját nevét, a kortársaknak egészen mindegy volt.” És „aki Gárdonyi szegedi életéről hiteles adatokat akar szerezni, annak régészeti ásatásokat kell végeznie az akkori szegedi újságokban”.

S újabb párhuzam előkészítését vesszük észre ebben a bekezdésben: *Móra Ferenc* ugyanúgy fontosnak tartotta a dokumentumok ismeretét, az egyes témákhoz kapcsolódó kutatások elvégzését, mint ahogyan *Gárdonyi Géza* is vette a fáradságot, és utánanézett korabeli lapokban, tájékozódott a dokumentumokban egy-egy téma bemutatására készülődve. S amikor *Móra* a *Don Vigole* bőrébe bújt *Gárdonyi Gézá*t jellemezte, egyben az 1920-as évek elejének egyik jellemző újságírói viselkedéséről mondott bírálatot, de a saját publicista kutatói módszerét is megerősítve látta:

„Egészen különös riporter ez a *Don Vigole*, aki a *Hasznos Multságok* 1817-es évfolyamából idéz. A riportereknek minden időben az volt a különös ismertetőjelük, hogy a saját lapjukat se olvasták, nemhogy százesztendő újságokat olvastak volna. De más ilyen furcsaságai is voltak e paszulypipás donnak. La Rochefoucauld-t is ismerte, noha ez abban az időben szintén fényűzésszámba ment a vidéki riportereknél. La Rochefoucauld volt a világon a legszellemesebb ember – kezdi egyszer egy cikkét –, de azért ő is belebutult volna, ha mindennap délután öttől hatig kellett volna neki szellemesnek lenni.”

„Félben maradt egzisztencia”

Nemcsak a *Bacsányi*-cikkből láttuk, hanem találunk másik példát is arra, hogy *Móra Ferenc* az ellentétes jelentés eszközét alkalmazta. Egy éve volt a pályán, amikor 1903 tavaszán próbálta ki először ezt a módszert. A *Megkritizált Góliátok* című cikkében a sajtó feladataira vonatkozó hosszabb bekezdésben olyan képet rajzolt fel, amelynek éppen az ellenkezője igaz.

Móra álláspontja egyértelmű és világos volt. Az a sajtó, amelyre a jellemzése szó szerint illik, igénytelen és hazug. Az olyan újság, amelyből hiányzik a kritika, nem tölti be társadalmi feladatát. Ráadásul a tekintélytisztelt nemcsak a hatalomnak való behódolás veszélyét rejt magában, hanem árt az igazságnak is.

„A sajtó ne kritizáljon, csak dicsérjen. Ostor ne legyen az újságíró markában, csak tömjénfüstölő. Keményen ne sercegjen, és ne pattogjon a tolla, mint ahogy acéltermészete kívánja, hanem csak susogjon, édesen, mint a méz, lágyan, mint a rózsalevél. Keserűséggel csak a maga lelkit étesse, a nagyérdemű közönség elé pedig mannat tálaljon és nektárt öntögesse. Fülánkját fordítsa a maga szívének, ellenben selyem legyezővel forgolódjék közéletünk nagyjai körül. Szótárában ne legyen kifejezés a haragra és méltatlankodásra, ellenben húzza alá kétszer a glória, babér, pálma, önzetlenség, kitűnőség, nagyság és hasonló kapós szavakat. A szemire tegyen simlédert, a fülibe vattát, s csak akkor lásson, és akkor halljon, mikor majd kiverik a szemet a közérdekért való önzetlenség görögtüzes fényei, s majd megsüketítik az önistenítés igéi. Ne ismerjen rokkant huszárokat, csak deli bajnokokat, ne liliputiakat, csak Góliátokat.”

Mi volt tehát *Móra* szerint az újságírás egyik legfontosabb, követendő alapelve? A kritika gyakorlása. Tisztában volt azzal, hogy az újság serkentő és büntető ostor is egyben, az olvasókat pedig úgy kell szolgálnia, hogy felhívja a figyelmüket az igazságtalanságra és a gondokra, a konfliktusokra is. Az újságírónak nyitott szemmel és nyitott füllel kell járnia mindenütt, és ha valahol törvénysértést lát vagy igazságtalanságról értesül, akkor – ha döntőbíró nem is tud lenni, de – fel kell tárnia az igazságtalanság okait, a nyilvánossággal is meg kell ismertetnie a törvénysértés tényét. Felismerte, hogy a sajtónak ellenőriznie kell a közéletet, és méltatlankodnia kell, ha sérülve látja a köz érdekeit.

Egyértelmű volt a kritikai hang az 1923-ban megjelent *North Briton* című karcolatában, a hírhedt sajtómunkás, az angol nép szemében szimbólummá emelkedett *Wilkes* elleni parlamenti hadjárat apropóján:

„Hiszen ha most is kitiltották volna a parlamentből, talán királlyá kiáltják ki a londoniak az angol sajtószabadság megalapítóját, akinek emlékét illik

tisztelni mindenütt a föld kerekén, ahol szabad sajtó van. És még jobban illik tisztelni ott, ahol nincs szabad sajtó.”

Wilkes életéről magyarul *Neményi Ambrus* írt – *Móra* is innen szedte az adalékokat –, s a magyar biográfus így foglalta össze az angol küzdelmes életének tanulságait, amit *Móra* mintegy az aktuális honi viszonyok jellemzéseként emelt ki cikkének végén:

„Bizonyos viszonyok közt valamennyi politikai intézményt meg lehet, vagy meg is kell változtatni, talán el is törülni; azonban soha olyan kormánynak jó vége nem volt, amely kezét emelt a modern demokratikus társadalom leghatalmasabb és legpótolhatatlanabb tényezője, a sajtószabadság ellen.”

A sajtó feladataival kapcsolatos véleményét találhatjuk még a *Délmagyarország* hasábjain 1926 márciusában közölt vezércikkben, az *Ünnepnapon* címűben, amelyben egyúttal Petőfi szerepét is értékelni kívánta. A márciusi ifjak és negyvennyolc politikusai *Móra* kritikus hipotézise szerint a következő – kérdező és számon kérő, társadalombíráló – beszédet mondták volna el a március tizenötödiki szónokoknak:

„– Hová tettétek a mi hagyatékunkat, amellyel a nemzetek nábobjává akartuk tenni a magyar népet? Mivé tettétek a jogegyenlőséget, amelybe mi mindenkit befogadtunk, akit az Isten a maga képére teremtett? A jogegyenlőséget a ti nemzedéketek kitörölte a törvénytárból. Mi van a mi kincses hagyatékunknak azzal a kohinoorjával, amely szerint ‘gondolatait sajtó útján *mindenki* szabadon kifejezheti’? Ti gyűlölitek a sajtószabadságot, ha nem a ti gondolataitokat kürtöli, és ha tehetnétek, ezt a levelet is hóhér kezével tépetnétek ki a szabadságharc törvénykönyvéből. Hová tettétek a mi evangéliumunkat, amely az isteni törvény szellemében tette az újjászületés alapjává a demokráciát? A ti szemetekben a demokrácia félelmetes dögvész, és aki a demokrácia hitvallója, az a ti nemzedéketek szemében destruktív hazaáruló.”

A sajtó mintegy a társadalom élő lelkiismerete – fogalmazta meg a *Mi az újságíró?* című cikkében. *Vajda László* mutatott rá arra, hogy írásai olykor nemcsak az érdekeit sértették, hanem több olyan notabilitás tekintélyét is veszélyeztették, akik Szeged közéletében és politikacsinálásában meghatározó szerepet vállaltak. Természetesen nem maradtak szó nélkül közéleti kritikái, őt is érték viszonttámadások. Egy ilyen, az újságíró általában – és *Mórát* személyében – ért támadásra reflektált az említett cikkben.

Azzal kapcsolatos véleményének, hogy mi az újságíró, az is aktualitást adott még, hogy Párizsban hírlapíró-iskolát nyitottak, s ebből az alkalomból több illusztris író is faggatott az egyik lap e kérdésről. *Móra* a vélemények közül kettőt idézett – nyilvánvalóan válogatását meghatározta saját újságíróképe is. Minden okunk megvan tehát azt feltételezni, hogy az idézett meghatározásokkal *Móra* azonosulni tudott:

„A hírlapíró a világon a legjobb, de legrosszabb is lehet. Jót tesz, de rosszat is tehet, aszerint amint a világosságot terjeszti vagy a tévelygést. Irigyljétek, mert gondolatait szabadon kimondhatja. Szánjátok, mert a legnagyobb erőfeszítéssel dolgozva több erélyt és tehetséget fejt ki, mint amennyi kellené egy örök időkre szóló mű megalkotásához.”

„Tulajdonképpen mindent tudnia kellene, de mindenesetre törekednie kell, hogy mindent megtudjon. Eszmékért küzdve ne törődjön a sértésekkel, melyekkel illetik. Persze rettenetes, hogy az embernek mindennap más eszméje legyen, de éppoly egyszerű, mint helyes az egész életen át egy eszmét követni: igazságosnak lenni.”

Az utóbbi idézettel kapcsolatban érdemes utalnunk a *Szegedi Napló* egykori munkatársának hitvallására az igazság szeretetére vonatkozóan. *Móra* a „híres” *Június-levelek* ismeretlen szerzőjének vallomását idézte, az újság és saját maga ars poétikáját is meghirdetve:

„Az, ami hatalmas súlyt ad a nyomtatott betűnek, s az újságpapírt megkülönbözteti egyéb gyárilag készülő rongytól: a meggyőződés, a hit, az igazság szeretete volt életem eddigi irányítója.”

Másrészt érdekes a párhuzam *Kosztolányi* publicista ars poétikájával, hiszen a kortárs ugyancsak azt fogalmazta meg *Az újságírásról* című, a *Bácskai Hírlap*ban 1906-ban megjelent cikkében, hogy az újságírónak tudnia kell azonosulni az olyan ügyekkel, amelyhez nincsen sok köze azon túl, hogy egy cikkben ő képviseli annak igazságát:

„Az újságolvasásnál az a tudat bűvöl meg, hogy azt, amit olvasok, egy oly valaki írta, ki velem együtt él, sétál a korzón, rendel magának fröccsöt a vendéglőben, és a saját ügyemet mégis ördögös bűvészzel tudja a magáévá tenni. S ez majdnem mindig sikerül neki; sokszor ugyan nehezen megy, de csak addig, míg bele nem melegszik... s ha az első soroknál még kételkedik is az ügy igazságában, melyért lándzsát tör, biztos vagyok, hogy mire befejezi az írását, maga is hisz és kigyullad az arca.”

Móra Ferenc a két francia vélemény után egy szegedi paptanító újságíró ellenességére hivatkozott, úgy foglalva sommásan össze ezt a véleményt, hogy az újságírók minden rendes életpályáról kikopott, elkeseredett, rossz-májú emberek. S maga is utalt *Bismarckra*, akinek szállóige lett az a mondata, hogy az újságírók félben maradt egzisztenciák. (*Bismarck* egyébként még azt is mondta, tette hozzá *Móra*, hogy „egy jó újságíró az ő szemében mindig többet ér, mint egy középserű miniszteri tanácsos, mert a jó újságíró mindig be tudná tölteni a miniszteri tanácsos helyét, de az igen ritkán tudna becsületesen megírni egy riportot”.)

A vita személyes vonatkozásaira pedig a cikknek az a része utalt, amelyben *Móra* kifejtette, hogy a „diplomagóg” rabjai bár lenézik a diplomával nem rendelkező újságírót, ezért is nevezik félbemaradt egzisztenciának. Pe-

dig nem szégyen az, ha a diplomát valaki nem tudja megvásárolni magának, értve ezalatt azt, hogy bizony, az egyetem elvégzéséhez pénz kell. Ám aki szegény, az is lehet tehetséges, jó tollú, becsületes. Hiszen bár ártani nem árt a diploma, de ahhoz, hogy valakiből tisztességes újságíró váljék, elsősorban „írói tehetség, éles szem és becsületes szív” kell.

Egyébként az *Öreg újságíró szilveszter estéje* címmel – a *Délmagyarországban* 1930. január elsején – közölt újévi tárcájában újraértékelte az újságíró szerepét, vállalásait. Bár korábban elítélte a csupán a megélhetésért kezükbe tollat vevő zurnalisztákat, ebben a cikkben belátta, hogy a megélhetés számára is fontos tényező, erős kényszer volt. Így írt: „Máskor fát, szenet, meleg ruhát, szanatóriumot kellett tárcacikkezni.” De káros szenvedély is volt, a léleknek olyan szükséglete, amelyről lemondani nem lehet. Olyan volt az újságírás, az éjszakába nyúló munka, mint a szivar.

Vajda László szerint *Móra*ra valóban rásütötték félben maradt egzisztenciáját, hiszen kenyérkereső pályára kényszerült, mielőtt a tanári diplomáját megszerezhetné volna. Ezt a támadást ugyan sikerült kivédenie, de egészen élete végéig felemlgette magának is ezt a „szépséghibáját” – a *Szegedi Napló* hasábjain több írásában (*Vajda Tót Jánosék*, illetve *Egy halott* címmel talált példákat 1904-ből és 1907-ből), valamint ez alatt a cím alatt közölte díszdoktorrá avatása alkalmából írt beszédét a *Magyar Hírlapban*.

Móra ezzel a beszéddel köszönte meg, hogy 1932. december 3-án díszdoktorává avatta a Szegedi Tudományegyetem. A „félben maradt egzisztencia” kifejezést azonban itt nem az újságírásra vagy a tanulmányaira értette, hiszen mint idéztem a könyv első részében: „én akár mint író, akár mint tudós, félben maradt egzisztencia vagyok”. Egyúttal ismét felemlgette azt a „billog” osztogatásban felfedezhető gögőt, amely háttérbe szorította az igazságot. Megfigyelhető, hogy *Móra* jóformán csak a tudományos és a szépírói létet emlegette, s ebből arra is következtethetünk, hogy a pálya végére maga is elismerte: az újságíróból már régen szépíró lett.

Az úgynevezett írástudás azonban ismét csak nem hozhat biztos és teljes egzisztenciát a gondolkodó, írni tudó s tenni akaró ember számára, vélekedett *Móra*. Erre utalhat a *Mikor én telkes gazda voltam* című tárca befejezése, amit később illesztett írásához a szerző. A cikk első változata egyébként szintén gyermekmese volt, és az első közléseire *Az Én Újságomban* bukkannunk (1909-ből, 1911-ből és 1912-ből is, tehát a gyermekeknek írt üzenet három fogalmazásban maradt fenn!), majd 1923-ban a *Szegedben* publikálta *Nem igénylek földet* címmel, mielőtt 1924-ben megjelent volna a kötetbe került változat a *Világban*.

Ez a fajta befejezés – a csillag utáni utolsó két és fél sor – már csak a felnőtteknek szóló változatban szerepelt, s *Móra* egyfajta keserű tanulságot

vont le addigi írói és publicista pályafutásának tapasztalataiból, az egyedi élménykörből aforisztikusan tágítva általánossá a mondanivalóját:

„Ez lett életem fátuma. Akkor voltam paraszt, mikor az volt az utolsó mesterség, s akkor vagyok írástudó, mikor csak írástudatlannak érdemes lenni.”

Újságírás és szépirodalom

Móra sokáig úgy látta, hogy az újságírás tántorította el a szépírástól: „az újságírás le is szoktatott az irodalomról”. Mégis részben a hírlapoknak köszönhette írói karrierjét, hiszen lételeme volt az általuk biztosított nyilvánosság, s alkalmat adott a folyamatos önreflexióra. Szépírói létét azonban mindig is költőként képzelte el, s önironikus megjegyzései szintén erre vonatkoztak: „... tökéletesen meghaltam. Olyan tökéletesen, hogy már kezdek népszerű lenni mint lírai költő.” Miután megtalálták egy régebbi honorárium kiutalással, így írt a *Boldogult költő-koromból* című cikkében: „... ebből látható legjobban, milyen komoly fordulatot vett az én lírai költészetem, mihelyst megszűnt.” Majd később, egy hódmezővásárhelyi felolvasást visszaidézve írta: „A műsoron én voltam az első mint költő, tehát nem egészen komoly része a menünek”, aztán így folytatta, amikor a műsor végén visszaptapsolták, hogy olvassa föl még egyszer a versét: „Vagy hogy azért lett volna, mert egyszeri hallásra nem lehetett megérteni?” A *Díszpolgárság* című írásában ugyancsak elvégezte az értékelést, megállapítva: „Úgynevezett népszerűségem akkor kezdődött, mikor a versírásból kiszerettem. Tiszta véletlen volt, hogy aztán meg rávetemedtem a prózára.”

E tekintetben is jó esetben csak az irodalom középvonalába tartozónak tekinti Mórát az irodalomtörténet, ám maga az író is ekként címkézte magát, amikor természetes szerénysége, a hivalkodástól való idegenkedése folytán úgy fogalmazott, hogy „engem túlbecsülnek, én az irodalomnak csak barkácsoló kismestere vagyok”. Vagy másutt, például az *Irodalmi kérdések a Limbusban* címmel 1930-ban közölt tárcájában ezt találjuk: „... nem is nagyon kívánom én irodalomnak vétetni, amit írok”. Ám ugyanitt maga is egyfajta magyarázatot kívánt adni népszerűségére: „Nincs az én írásaimban okosság, mélység, csak érző, szegény, igazi magyar szív van. Valószínűleg ez hozott divatba.” Látszólag kedélyes ez a megállapítás, viszont a sorok mögött éles kritika rejlett, hiszen azt is jelentette a mondat, hogy abban az időben (1929-ben) nem volt divatos az „érző, szegény, igazi magyar szív”.

Ugyanitt mondta, hogy kötelessége volt elfogadni a díszpolgárságot, mégpedig két okból: szolgálatot tett ezzel az irodalomnak és az újságírásnak egyaránt. Ez a két terület tehát mindvégig elválaszthatatlan volt egymástól.

„...akkor, amikor a megbecsülés kezd kimenni a divatból, az én személyemen keresztül megbecsülik a magyar irodalmat és újságírást.”

Móra Ferenc újságcikkeinek minősége, igényessége, írói értéke jóval túlmutat az akkori zsurnalisztika átlagos színvonalát. Vonatkozott ez a *Szegedi Napló* előkelőbb rovataiban megjelent írásokra, úgy mint a vezércikkekre és a tárcákra vagy az állandó rovatokban megjelent cikkekre, mint azokra, amelyek az *Újdonságok* rovat napihíreiként szolgálták a tájékoztatást.

Egyaránt találhatunk példát arra, hogy a szépírói eszközökkel megrajzolt történetét aktualizálta, közéleti tartalommal töltötte fel, és inkább a vezércikk, a politikai kommentár irányába alakította az eredetileg novellisztikus jelenetet, valamint arra is, hogy a publicisztikától, a riporttól a szépirodalmi alkotás, az elbeszélés felé mutat írásainak egy-egy későbbi változata. *Földes Anna* értékelése szerint erre vall nemcsak a cselekmény előtérbe kerülése, hanem a szereplők fokozatos tipizálása is, amelynek során a konkrét napihír hőseket irodalmi hőssé általánosította. „A pusztá nevek mögött mindinkább kialakulnak a jellemek, és a hírlapi krónikából irodalmi alkotássá nemesedik az írás.”

A típusalkotásnak egy sajátos módja volt a névadásban rejlő általánosítás. Ezzel egy csoportot azonosított, egyfajta gondolkodást, viselkedést, általános karaktert jellemzett. Megfigyelhető továbbá az is, hogy ezzel a módszerrel *Móra* akkor élt, amikor egyúttal a bírálatát is meg kívánta fogalmazni.

Gyulai Pálék – írta egyik kritikai hangú tárcájának a címében. „S hogy miért Gyulai Pálék a címe ennek az írásnak? Mert sok Gyulai Pálja van a mai magyar világnak. Tessék örülni vagy szomorkodni rajta, kinek-kinek a maga gusztusa szerint” – olvashatjuk a befejezésben.

„Tót Piroséknak mondom, de lehetnek Varga Julcséák is, Szabó Örszéék is, Haskó Pannáék is. A mesterségük is igen egyre megy. Akár gyári lányok, akár varrólányok, akár cselédek” – magyarázta a címet (*Mikor Tót Pirosék meghalnak*) a szegénysorú, szerelmi bánatukban vagy az életből más okok miatti kiábrándultságukban öngyilkosságot elkövető lányokról írott cikkének elején.

Másutt beszélt *Móra* Cérna bárónőkről és Pamut grófnőkről, aztán Jánosokról, Györgyökről és Istvánokról vagy Piros, Lila, Zöld és Kék urakról. A kismemberről, akit eredetileg Jánosnak hívtak, de annyira kicsi, árva ez a János, hogy már csak Jánoskának lehet szólítani.

Gyakran emlegetett vezércikke, a *Mári lúgot ivott* című 1913 tavaszáról így kezdődött: „Hát igen, Mári – Tót Mári, veres Mári vagy akármicsoda Mári, mindegy az, a Máriknak éppúgy nem használatos a vezetéknéve, mint a királynéknak.”

A magyar parasztban van egy fontos jelenet, amikor *Móra* a tanyai kisparasztok műveltségéről kívánt képet kapni, egyfajta vizsgát rendezett szá-

mukra, így tájékozódva történelmi, közéleti, kulturális és egyéb aktuális ismereteikről:

„Az a népvizsga, amit én rendeztem, nem volt virágszagú és nem volt napsugaras. Az én Pétereim, Antalaim és Szilvesztereim görnyedthátú, korán öszülő, hamar ráncosodó parasztok, akikről a legtudósabb fiziognómus sem mondja meg, harmincévesek-e vagy ötvenesek. Megátalkodottak, mint a tokányba szorult kaszakő, ahogy ők mondják magukról. Kevésbeszédűek maguk közt is, s bizalmatlanok az úrféléhez, akiről leginkább csak keserű tapasztalataik vannak, s nekik ez a bizalmatlanság a természetadta fegyverük, mint a nyúlnak a futás.

Vajda a *Szilánkok* címmel kiadott, hírlapi cikkeket összegyűjtő kötet utószavában megállapította, hogy az 1920-as évek elején megszerzett országos népszerűséghez vezető két évtizedes szegedi újságírói gyakorlat jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy *Móra* teljes írói fegyverzetében léphessen az ország felnőtt közönsége elé.

Nemcsak abban az értelemben készítette elő az újságírói tevékenység *Móra* szépírói munkásságát, hogy az újságokban megjelent cikkek olykor nyersanyagként, a legtöbbször pedig félkész írástermékként szolgáltak tárcanovelláihoz, elbeszéléseihez, regényeihez, hanem „olyanformán is, hogy sajátos magatartása – világfelfogása és ábrázolásmódja – újságíró korában érlelődött meg”.

Ebben a tekintetben is egyfajta példának tekintette *Tömörkény Istvánt* – 1922-ben *Tömörkény* című nagyportréja önállóan jelent meg füzet formájában Szegeden –, s feltételezhetjük, hogy amit róla mondott, azt valamelyest önmagára nézve is érvényesnek tekintette. Szakmai-művészi sorsuk is számos párhuzamosságot mutatott – az újságírói vállalásokon, régészeti feltárásokon, tudós múzeumi posztokon túl. *Móra* megállapította *Tömörkényről*, hogy haláláig rajongója és rabszolgája maradt az újságírásnak.

„Furcsa, de megszokott jelenség ez, az újságírás éppen olyan eltörölhetetlen jegyet nyom az ember lelkébe, mint az egyházi rend, s *Tömörkénynél* az első szerelem is volt, amelyen nem fogott a rozsdá. Életének, azt hiszem, az újságíróévek voltak a legboldogabb évei, amikor szívében izzott, szemében ragyogott, ajkán piroslott az élet, s nemcsak a jövő reményeire, hanem a jelen sanyarúságaira is tele marokkal szórta az aranyport az ifjúság.”

Móra *Tömörkény István* sajátos polgári józanságának tekintette azt, hogy írótársa „komolyabban vette a hétköznapiakat, mint a vasárnapot, és súlyosabb dolognak az újságírást, mint az írásművészetet.” S rövid definíciót is megfogalmazott a szépírás és a zsurnalizmus közötti különbségre vonatkozóan: „Az írásművészet: gyönyörű játék, az újságírás: komoly foglalkozás és rendes életpálya.” Nyoma sincsen tehát az annyszor hangoztatott bohém-ságnak, sőt: az újságírást vélte alkalmas pályának *Móra* arra, hogy az írói

bohémság megzabolázódjon, s visszaterelődjön a „modus vivendi” hétköznapiak ösvényeire.

S egy motívum erejéig még a *Tömörkény*-párhuzamnál maradva, mintha *Móra* saját szerkesztői elveit tolmácsolta volna, amikor a következő megállapítást tette: „A vonal fölött szintézist csinált mint publicista, a vonal alatt analizált mint kroki-író.” *Móra* minden bizonnyal a szépíró és publicista közötti különbséget kívánta érzékeltetni ebben a példájában, amit magára nézve is érvényesnek tartott. Ezt látszik alátámasztani egy olyan emlék felidézése, amikor egy baráti, intim emberi szituációról írt.

Tömörkény karikatúrákat rajzolt *Móra* esküvőjének napján a vasúti vendéglő asztalán a számológépekre: „Egy ökörfej, hatalmas szarvú, nagy kolomppal a nyakába, aláírva: a publicista. Egy méla szemű bárányfej – nincs szívem, hogy birkának mondjam – a költő. Egy kilógó nyelvvel futkározó pulikutya, aláírva: a riporter.”

Mindenesetre abból a megjegyzéséből, hogy „a magyar irodalom géniusza minden esztendőben virágot vihetne annak a derék kiadónak a sírjára, akinek választása nem *Tömörkény Istvánra* esett, hanem *Békefi Antalra*” Kulinyi Zsigmond után, az derül ki, hogy *Móra* szerint csorbult volna az írói tehetség, ha *Tömörkény* szerkesztő, a napi robotban résztvevő, felelős zsurnaliszta lett volna. Szinte *Krúdy* módjára görgette a szavakat, jelzőket, képeket, gondolatokat és asszociációkat maga előtt *Móra*, amikor tulajdonképpen az egyik legkiválóbb jellemzését adta a század eleji magyar újságíróról. A szépíró szemlélte így az újságírót, s az országos ismertség küszöbén, de még az elismertség előtt *Móra Ferenc* jellemzése vallomás volt egyben – *Tömörkény* örökségét értékelve, önmagával kellett szembenéznie:

„Egy egész életen keresztül vonszolni olyan dicsőségnek az igáját, amelyet hamar elkoptat a megszokás; birtokában lenni olyan hatalomnak, amely láncként csörög a kezén, amelynek élni kell vele; minden nap szünet nélkül új eszméket termelni, s azon pelyhesen kidobálni őket a fészekből, szét a tömeg közé, amely vagy közömbösen eltapossa őket, vagy ha felszedi, nem keresi szülőiket; érezni a bíró felelősségét, aki életet és halált oszt, s szerez a jóssággal barátokat, akik nem maradnak azok, s a szigorral ellenségeket, akik sohasem felejtene; előretörni nagy ideákra szegzett tekintettel, s megbotlani hitvány kis törpék gáncsvetéseiben; embereket emelni a maga vállán, annak tudatában, hogy mentől magasabbra jutnak azok, ő annál mélyebben marad; bírni Prospero varázsvesszejét, és csudát tenni vele mindenütt, csak a maga kifosztogatott lelkében nem, ahol csupa tárgallyakat zörget a gyümölcstelen ősz; szíve utolsó csepp vérével is a lapot szépítgetni, hogy különb legyen a többinél, s aztán, ha elfogyott vér és agyvelő, kiapadtan és kisáradtan zuhanni be a névtelen halottak közé, a felejtés túskebokrai alá: ime, ettől a sorstól

menekedett meg Tömörkény István, mikor a szerencse nem neki kedvezett, és másnak juttatta a szerkesztői nagy ollót.”

Nem szorul magyarázatra e képszerű státuszlelemzés, autentikus publicistarajz, a keserű ízt poétai szóformákba kódoló vallomás. Az tudja csak igazán átérezni ennek a körképnek az érvényességét, aki maga is részese volt a szerkesztőségi robotnak, akinek az életét hosszabb időn keresztül határozta meg a napi újságírás rendje, azaz rendszertelensége. Hogy *Móra Ferenc* rajza mennyire volt telitalálat a maga korában, azt csak az alapján tudom feltételezni, hogy mintegy nyolc évtizeddel a megszületése után is érvényes minden szava ennek a helyzetjellemzésnek. Magam, aki kisebb megszakítással több mint egy évtizedig dolgoztam a napi sajtóban, a legújabb kori újságírásban is ezekkel az emberi és szakmai, erkölcsi és filozófiai, illetve esztétikai konfliktusokkal éltem együtt.

Foglaljuk össze röviden, mit gondolt *Móra Ferenc* az újságíró szerepéről, elismertségéről! Milyen az ember, akitől *Móra* szerint félni nem kell, akit nincsen miért irigyelni, s aki tulajdonképpen szánni való lény?

Az újságíró ki van szolgáltatva saját hatalmának. Tevékenysége a megszokás eszköze, ezért maga is a megszokás, a szürke lét része lesz. Lehetnének bár gondolatai, azok tettekké nem érhetnek, mert nincsen mélység. Talmi barátságokat köt, örök ellenségeket szerez. Ha másokat felemel, azok utóbb majd eltapossák. Mindenkinek segít, csak magának nem tud használni. Minden energiáját a lapnak szenteli, s nem más ő, csupán egy fontos csavar a gépezetben, ám akinek még neve sincsen. Ilyen az újságíró. Pontosabban: ilyen az az újságíró, aki nem szolgál rá a szépen író publicista névre. Ilyen az, akinek az újságírás csak pénzkereset, csupán anyagi egzisztencia, nem pedig egyfajta lelki és szellemi túlélési lehetőség. Ilyen az az újságíró, aki mások műveletlenségét nem megszüntetni, hanem kihasználni akarja. Ilyen az, aki azért nem kíván másokat gondolkodásra bírni, mert még neki sem jutott eszébe soha semmi.

Móra Ferenc egész életében visszatértek ezek, az újságíró feladatára vonatkozó kérdések, és mindig úgy válaszolt rájuk mint szépíró és szépen író zornaliszta. Tisztában volt az összes veszéllyel, találkozott az ellenségeivel, és meg kellett válogatni a barátait, szembe kellett néznie a napi cikkek, az aktualitások múlandóságával, és újra fel kellett emelnie érzéseit, gondolatait a megújuló érvényességbe.

Elképzelhető, hogy a *Móra*-cikkek különböző variációkban vagy változatlan formában való visszatérése – más korszakokból, más lapokban –, az egyes motívumok más-más környezetbe emelése, a régi történetek aktualizálása, a gyermekmesék felnőtteknek szóló tárcákká való átírása, a vezércikkek és kommentárok újabb érvényességet keresése azt is szolgálta, hogy a természeténél fogva elmúlásra ítélt újságcikk mégis megmaradjon, hogy a felejtés-

sel szemben akár ilyen közbenjárással is győzzön az emlékezet. Nem volt hajlandó beismerni a napi cikk napi érvényességét, s bármennyire is más képet festett magáról a nyilvánosság előtt, úgy gondolta, hogy a maga fajta újságíró valóban többre érdemes, munkájának könyvespolcon van a helye, gondolatai nemcsak a jelennek, hanem az utókornak is szólnak...

Móra publicisztikai életműve – Vajda László, Földes Anna és Péter László szerint is – állja az időt. „Az olvasás szellemi és gondolati élvezetet szerez, bizonyítva, hogy Móra publicisztikája irodalmi értéket képvisel.” Ugyanakkor Földes Anna az abból a feltételezéséből adódó hiányérzetét is megfogalmazta, hogy Móra újságírói tevékenysége gátolhatta az írói kibontakozást. „Hiszen nem szabadulhatunk a gondolattól, hogy milyen jelentős művek születhettek volna akkor, ha Mórának sikerül valóban elbeszéléssé, regénnyé, drámává formálnia vezércikkhőseinek néhány mondatba vagy bekezdésbe sűrített sorsát.”

Ez a találkozás végül az újságíró és a szépíró között majd csak Móra életének utolsó éveiben következett be. Már az 1927-ben megírt *Ének a búzamezőkről* című regényében is azt láttuk, hogy a magyar paraszt tárcáiban, vezércikkeiben megidézett alakja regényhőssé vált. Az 1930-as évek elején írt, az újságcikkek csokrából szemléletével, alakformálásával, terjedelmével egyaránt kiváló munkáival, köztük a *Földhözragadt Jánosék 1932-ben* című monumentális ciklusával vagy az egy évvel később eredetileg valóban regénynek készült, nyolc sorozatból álló *A Sándor körül* című töredékeivel azt bizonyította, hogy az újságíró és a regényíró érdeklődése egyre közelebb került egymáshoz. A riportert a regényíró Móra még akkor sem feledhette, amikor Diocletianus korába menekülve megírta az *Aranykoporsó* című regényét. A könyvben nem egyszer a vezércikkíró foglalt állást.

A publicista szépíró pedig a *Földhözragadt Jánosék 1932-ben* ciklus záró fejezetében mindkét alkotói minőségére érvényes vallomását ekként fogalmazta meg:

„Ami riportot írtam, annak is irodalmi formát próbáltam adni. Nem azért, hogy nagyobb legyen a hatás, hanem hogy ne legyen olyan kegyetlen a tények brutalitása.”

Felhasznált irodalom

Móra Ferenc műveiből:

Elkallódott riportok – Napok, holdak, elmúlt csillagok. Bp. 1958.

Sokféle – Egy cár, akit várnak. Bp. 1958.

Véreim – Parasztjaim. Bp. 1958.

Georgikon – Nádi hegedű. Bp. 1959.

A vadember és családja – Göröngykeresés és más csöndes történetek. Bp. 1960.

A fele sem tudomány – Utazás a földalatti Magyarországon. Bp. 1960.

Szilánkok. Bp. 1961.
Daru utcától a Móra Ferenc utcáig. Bp. 1962.
Szegedi tulipános láda. Bp. 1964.
Memento. Bp. 1967.

Móra Ferencről:

FAZEKAS ISTVÁN: A parasztabrázolás jelentősége a Móra-életmű értékelésében.
Forrás, 1979/7.
FÖLDES ANNA: *Móra Ferenc.* Bp. 1958.
FÖLDES ANNA: A másik Móra. *Élet és Irodalom*, 1979. július 14.
FÖLDES ANNA: Móra Ferenc, a publicista. *Irodalomtörténet*, 1982/1.
GREZSA FERENC: Irodalmunk „barkácsoló kismestere”. *Köznevelés*, 1979. június 22.
LENGYEL ANDRÁS: A modern médiaszemélyiség. *Irodalomismeret*, 1999/3–4.
LENGYEL ANDRÁS (szerk.): *Ének a szegénységről. In memoriam Móra Ferenc.* Bp. 2003.
PÉTER LÁSZLÓ: *Móra Ferenc.* Kiskunfélegyháza, 1989.
PÉTER LÁSZLÓ: *Móra műhelyében.* Bp. 1999.
RÓNAY MÁRIA: Utolsó interjú Móra Ferencsel. *Literatúra*, 1934. február 15.
TÓTH BÉLA: *Móra Ferenc betűösvényein.* Szeged, 1979.
UJVÁRY ZOLTÁN: *Néprajz Móra Ferenc műveiben.* Kiskunfélegyháza, 2004.
VAJDA LÁSZLÓ: Móra Ferenc társadalomszemlélete. *Tiszatáj*, 1954/ I.
VAJDA LÁSZLÓ: Móra Ferenc, a vezércikkíró. (Különlenyomat). *Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve*, Szeged, 1960.
VÉSZITS ANDREA: *A papa regénye.* Bp. 1989.